

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบันเกิดการพัฒนาการแบบก้าวกระโดด ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สังคมเป็นกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ มีวัฒนธรรมเดียวกัน อยู่ภายใต้เงื่อนไข ระเบียบ กฎเกณฑ์ที่กำหนด การเปลี่ยนแปลงในสังคมมนุษย์ ย่อมเกิดจากมนุษย์ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง^๑ มีการเปลี่ยนแปลงเป็นอนิจจัง เฉกเช่นสรรพสิ่งทั้งโลกมนุษย์ย่อมจะมีการเปลี่ยนอยู่เสมอ สังคมมนุษย์ก็ย่อมมีการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดจากการรับรู้ของบุคคล ด้วยภาวะความกดดันจากภายนอกและภายใน ตลอดจนการถูกบังคับและปัจจัยทางวัฒนธรรม ดังเห็นได้จากปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศ^๒ นับวันจะทวีความรุนแรงที่เกินคาดการณ์ได้ ซึ่งไม่สามารถหนีความขัดแย้ง ความรุนแรงที่อาจเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนไปได้ ส่งผลให้มนุษย์พบกับปัญหาของการดำเนินวิถีชีวิต ซึ่งเป็นปัญหาที่แก้ได้ยากยิ่งเมื่อปัญหาเกิดขึ้น มนุษย์ย่อมได้รับความเดือดร้อน ด้วยเหตุที่มีสถานการณ์ที่จำต้องให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมออกมาในลักษณะต่างๆ เป็นการสร้างปัญหาให้เกิดขึ้น ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม เป็นการขยายวงกว้างของปัญหาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

เมื่อเกิดเหตุการณ์มากระตุ้น ส่งผลให้การดำเนินชีวิต และความเป็นอยู่ของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การสื่อสารที่ไร้ขีดจำกัด ความรู้ที่มาจากแหล่งต่างๆ ทั่วทุกมุมโลก การก้าวสู่การแข่งขันพัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีอย่างรุนแรง นำไปสู่การเอาเปรียบซึ่งกันและกัน เพื่อมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเอง และพรรคพวก มากกว่าการคำนึงถึงประโยชน์

^๑ กาญจนา พิมพ์สุข, “การประยุกต์ใช้หลักสาราณียธรรม ๖ ในการบริหารสถานศึกษาของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาขอนแก่น เขต ๑”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๓๕.

^๒ พระครูสุตธรรมวิสุทธิ (วีระชัย จตฺตมโม), “การศึกษาวิเคราะห์หลักขันติในการดำเนินชีวิตของชาวตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๖๒.

โดยรวม ถึงขั้นคิดคดโกง เบียดเบียน หรือที่เรียกว่าฉ้อราษฎร์บังหลวง^๓ องค์กรที่เกี่ยวกับงานด้านเทคโนโลยีหลายแห่ง มุ่งเน้นผลักดันตนเองสู่โลกกว้าง มุ่งความมีชื่อเสียง และผลงานอันโดดเด่น กระทั่งไม่ได้เหลียวหลังแลเครื่องจักร ฟันเฟืองที่เคลื่อนที่ไปสู่เป้าหมายขององค์กร นั่นคือ การมองถึงคุณภาพจิตใจของบุคลากรในองค์กร ซึ่งบุคลากรในองค์กรต่างก็มีความแตกต่างกัน

อย่างไรก็ตาม บริบทของสำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประกอบด้วย บุคลากรทางการศึกษา มุ่งพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา บุคลากรทางเทคโนโลยีสารสนเทศ มุ่งพัฒนาระบบสารสนเทศ บริการข้อมูลสารสนเทศ และสนับสนุนการพัฒนาสารสนเทศ สู่ชุมชนภายนอก โดยเป็นหน่วยงานเชิงรับ รองรับอารมณ์ของผู้ที่ต้องการให้เป็นไปตามความประสงค์ของผู้รับบริการตลอด ๒๔ ชั่วโมง นอกจากนี้ มีบุคลากรบางกลุ่มที่ต้องปฏิบัติงานเพื่อสนองตอบต่อภารกิจของทั้งองค์กร ความจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์สนับสนุนการปฏิบัติงาน เรียกว่า ต่างฝ่ายต่างก็ทำงานของตนเอง โดยมีโอกาสน้อยนักที่จะมีการปฏิสัมพันธ์กับผู้รอบข้างอย่างที่เราจะเห็น บุคลากรมาจากต่างถิ่น ต่างที่ ต่างวัย ต่างสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม จะเกิดอะไรขึ้นหากบุคลากรเหล่านี้มาพบเจอกันในองค์กรเดียวกันแต่ต่างทัศนคติ ต่างอารมณ์ ต่างต้องรับผิดชอบต่อภารกิจของตนเอง ภาวะอารมณ์ ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตการทำงานในองค์กรอย่างมาก กล่าวคือ คนบางคนมีภารกิจความจำเป็นหรือความเครียดทางครอบครัว ความกังวลในการดำเนินชีวิตประจำวัน หรือแม้แต่ค่าใช้จ่ายในครอบครัว บางคนขุนเคืองมาจากการเดินทางต้องผจญต่อสิ่งแวดล้อมต่างๆ มากมาย เช่น การจราจร ผู้คนรอบข้างที่เห็นแก่ตัว อากาศที่รู้สึกแสบ เกิดภาวะทางอารมณ์ที่ขุนมัว ไม่สามารถควบคุมสติให้ทำงานบรรลุผลสำเร็จได้ หรือแม้กระทั่งภาระหน้าที่ในองค์กรมีมากมายไม่สามารถแก้ไขหรือดำเนินงานให้เสร็จทันตามกำหนดเวลาได้ ก็เกิดภาวะอารมณ์ที่ไม่พึงพอใจ เพื่อนร่วมงานไม่ให้ความช่วยเหลือ ไม่ให้ความร่วมมือในการทำงานให้สำเร็จก็เกิดภาวะขุนเคืองใจ คับแค้นใจ แต่ไม่มีทางออกสำหรับการแก้ไขปัญหาภาวะอารมณ์ของตนเอง เพื่อลดปัญหาดังกล่าว ควรที่จะต้องพัฒนาคนพร้อมกัน เพื่อฝึกการควบคุมอารมณ์ ควบคุมสติ ตั้งมั่นจดจ่ออยู่กับการทำงานด้วยความตั้งใจ งานก็จะสำเร็จตามเป้าหมาย และช่วงระยะเวลาที่กำหนด ซึ่งการอยู่ร่วมกันจำเป็นจะต้องพึ่งพากัน อาศัยซึ่งกันและกัน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งการทำงานเป็นทีม จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยการสื่อสารทั้งทางวาจาหรือทางภาษา ซึ่งปัจจุบันมีการใช้เครื่องมือสื่อสารแทนคำพูด แม้กระนั้น หากมีการพูดคุยกันก็เกิดปัญหาการสื่อสารที่ไม่เข้าใจกัน เข้าใจผิดในการกระทำบางประการของเพื่อนร่วมงาน เพื่อลดปัญหาบางประการดังกล่าว ดังนั้น จึงพิจารณาเห็นว่า หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาจะช่วยแก้ไขภาวะอารมณ์ที่มากกระทบ ให้บุคคลสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่าง

^๓ พระครูประดิษฐ์สมณคุณ, “การนำหลักสังคหวัตถุธรรมในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรเทศบาล ตำบลจตุรพักตรพิมาน อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๔๘.

สันติสุข การดำรงชีวิตตามแนวทางวิถีพุทธในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสหลักธรรม อันจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตามหลักพุทธธรรม ๓ หมวด ได้แก่

๑) หลักขรवासธรรม ๔ อันได้แก่ สัจจะ (ความซื่อสัตย์) ทมะ (ความข่มใจ) ขันติ (ความอดทน) จาคะ (ความเสียสละ)^๔

๒) หลักสังคหวัตถุ ๔ ประการ ได้แก่ ทาน (การให้) ปิยวาจา (การพูดไพเราะ) อตถจริยา (การสงเคราะห์ผู้อื่น) สมณัตตา (การประพฤติอย่างสม่ำเสมอ)^๕

๓) หลักพรหมวิหาร ๔ ได้แก่ เมตตา (ความปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับสุข) กรุณา (ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์) มุทิตา (ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี) อุเบกขา (การรู้จักวางเฉย)^๖

จากสภาพปัญหาดังกล่าวข้างต้น หลักพุทธธรรมที่เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการแก้ไขปัญหาภาวะอารมณ์ คือ **หลักขรवासธรรม** ซึ่งหากนำหลักขรवासธรรมมาเป็นเครื่องมือแล้ว คาดว่า น่าจะสร้างโอกาสในการพัฒนางาน พัฒนาอารมณ์ของคน และประคองจิตใจให้บุคคลในองค์กรประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีที่ควร ทั้งในการดำเนินชีวิตในครอบครัว และการอยู่ร่วมกันในสังคม คนทำงาน ที่สำคัญหลักขรवासธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักแห่งปัญญา ที่มุ่งเน้นให้มนุษย์โลกครองชีวิตของตนเองรวมถึงผู้คนรอบข้างได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติยิ่งขึ้น หลักธรรมของบุคลาการทุกคนที่อาศัยความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน จะใช้เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติตนต่อกัน อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข^๗ รวมถึงการดำเนินชีวิตทั้งทางครอบครัว และการทำงาน จะเป็นไปตามขั้นตอน และทำให้ประสบความสำเร็จได้นั้น ตามหลักการแห่งพระพุทธศาสนาต้องดำเนินตามหลักขรवासธรรม ๔ ซึ่งมีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์อย่างลงตัว

หลักขรवासธรรม ๔ จะสอนให้คนเรารู้จักการดำเนินชีวิตทางโลกอย่างผู้ประสบความสำเร็จ ซึ่ง ขรवासธรรม ประกอบด้วย ๒ คำ “ขรवास” แปลว่า ผู้ดำเนินชีวิตในทางโลก ผู้ครองเรือน และ “ธรรม” แปลว่า ความถูกต้อง ความดีงาม นิสยที่ดีงาม^๘ ขรवासธรรม หมายถึง ธรรมสำหรับขรवासธรรมสำหรับการครองเรือน หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ มี ๔ ข้อ

^๔ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓, ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๑๑/๓๖๑.

^๕ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๖๗; ๒๖๗/๒๔๔, อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๔๒; ๒๕๖/๓๓๕, อง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๑๑๔/๒๒๒; อง.นวก. (ไทย) ๒๓/๒๐๙/๓๗๗.

^๖ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๕.

^๗ ประครอง พงษ์ชนะ, “การบริหารงานบุคคลตามหลักขรवासธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต ๑”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^๘ ธ.ธรรมรักษ์, *หลักขรवासธรรม ๔ ปฏิบัติตนได้ดี สมหวังในรักดังตั้งใจ*, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://torthammarak.wordpress.com> [๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๘].

ประกอบด้วย ๑) สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์ ๒) ทมะ คือ การข่มใจ ๓) ขันติ คือ ความอดทน ๔) จาคะ คือ ความเสียสละ ความสำคัญของหลักธรรม ๔ ประการ ที่มีต่อการสร้างตัวนี้ พระพุทธองค์ถึงกับทำให้ไปถามผู้รู้ท่านอื่นๆ ว่า มีสิ่งใดในโลกนี้ที่สร้างเกียรติยศให้คนเราได้เท่ากับการมี "สัจจะ" หรือไม่มีสิ่งใดในโลกนี้ที่สร้างปัญญาให้คนเราได้เท่ากับการมี "ทมะ" หรือไม่มีสิ่งใดในโลกนี้ที่สร้างทรัพย์สมบัติให้คนเราได้เท่ากับการมี "ขันติ" หรือไม่มีสิ่งใดในโลกนี้ที่สร้างหมู่มิตรให้คนเราได้เท่ากับการมี "จาคะ" หรือไม่มี การที่พระพุทธองค์ทรงทำให้ไปถามผู้รู้อื่นๆ อย่างนี้ก็หมายความว่า ไม่มีธรรมะใดๆ ที่จะใช้สร้างตัวให้ประสบความสำเร็จได้ยิ่งกว่าการสร้างสัจจะ ทมะ ขันติ จาคะให้เกิดขึ้นในตนอีกแล้ว หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ คนที่จะยืนหยัดผ่านอุปสรรคต่างๆ ในโลกนี้ไปจนกระทั่งพบความสำเร็จได้นั้น เขาต้องสร้าง "ฆราวาสธรรม" ให้เป็นคุณสมบัติขั้นพื้นฐานประจำตนก่อนนั่นเอง เพราะฉะนั้น ความหมายที่แท้จริงของ ฆราวาสธรรม คือ คุณสมบัติของผู้ที่สามารถสร้างเกียรติยศ สร้างปัญญา สร้างทรัพย์สมบัติ และสร้างหมู่ญาติมิตรให้เกิดขึ้นได้สำเร็จด้วยกำลังความเพียรของตน^๙ หลักฆราวาสธรรม ๔ ในพุทธศาสนาที่ไม่เพียงแต่เป็นแนวทางที่จะนำไปปฏิบัติกับคนในสังคมที่เราอาศัยอยู่ด้วย สามารถนำไปฝึกฝนพัฒนาตัวเอง เพื่อให้สังคมมีความสุข และเต็มไปด้วยความรักที่มอบให้กัน

ดังนั้น ผู้วิจัยได้เล็งเห็นความสำคัญของพื้นฐานความเป็นอยู่ทางครอบครัวที่จะส่งกระทบต่อการทำงานของบุคคลในองค์กร และส่งผลถึงประสิทธิภาพการทำงาน จึงใคร่สนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์หลักฆราวาสธรรม ๔ เพื่อหาแนวทางการประยุกต์ใช้ในการทำงานของบุคลากรของสำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งเป็นองค์กรชั้นนำด้านการพัฒนาเทคโนโลยี ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์โดยรวมต่อทั้งตัวบุคคล และต่อองค์กรโดยรวม ผู้วิจัยคาดหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หลักฆราวาสธรรมจะส่งผลกระทบต่อนประสิทธิภาพ และประสิทธิผลในการทำงานอย่างยั่งยืน อีกทั้งยังเป็นแนวทางในการต่อยอดเพื่อเผยแพร่ให้กับองค์กรอื่นๆ ต่อไป

๑.๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑. เพื่อศึกษาหลักฆราวาสธรรมในพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒. เพื่อศึกษาบริบทการทำงานของสำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๑.๒.๓. เพื่อเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้หลักฆราวาสธรรมในการทำงานของบุคลากรสำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

^๙ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), “ฆราวาสธรรม”, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: wiki.org[๒๐ มกราคม ๒๕๕๙].

๑.๓. ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑. ต้องการทราบหลักขรรวาศธรรมในพระพุทศศาสนว่ามีหลักการอย่างไร

๑.๓.๒. ต้องการทราบบริบทการทำงานของสำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ว่ามีอย่างไรบ้าง

๑.๓.๓. ต้องการทราบแนวทางการประยุกต์ใช้หลักขรรวาศธรรมในการทำงานของบุคลากรสำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นอย่างไร

๑.๔. ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักขรรวาศธรรมในการทำงานของบุคลากรสำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

๑) ศึกษาความหมาย ความสำคัญ หลักปฏิบัติตามขรรวาศธรรม ๔ ในพระพุทศศาสนา

๒) ศึกษาบริบทในการทำงานของสำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๓) ศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักขรรวาศธรรมในการทำงานของบุคลากรสำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของเอกสารที่จะศึกษา ดังนี้

ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ รวมถึงอรรถกถา ฎีกา-อนุฎีกา

ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ วารสาร ตำราทางวิชาการ บทความ เอกสารงานวิจัย พร้อมทั้งฐานข้อมูลสารสนเทศที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากร/ผู้ให้ข้อมูล

ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth interview) ได้แก่ บุคลากรสำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จำนวน ๒๒ คน (จากจำนวนบุคลากรทั้งหมด ๘๗ คน) จำแนกประเภทตามกลุ่มการบริหารงาน และการปฏิบัติงาน ทั้งนี้ เพื่อง่ายต่อการสังเกต และสนทนากลุ่ม เพื่อร่วมเสนอแนะ และแสดงความคิดเห็นต่อแนวทางการใช้หลักขรรวาศธรรมในการทำงานร่วมกัน (ค่านิยม) ดังนี้

๑)	ผู้บริหาร	จำนวน ๔ คน
๒)	หัวหน้าฝ่าย	จำนวน ๕ คน
๓)	หัวหน้างาน/ผู้จัดการศูนย์	จำนวน ๓ คน
๔)	บุคลากรทั่วไป	จำนวน ๑๐ คน

๑.๕. นิยามศัพท์ที่ใช้เฉพาะในการวิจัย

๑.๕.๑ **ฆราวาสธรรม** หมายถึง ธรรมสำหรับฆราวาสธรรมสำหรับการครองเรือน หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ มี ๔ ข้อ ประกอบด้วย ๑) สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์ ๒) ทมะ คือ การข่มใจ ๓) ขันติ คือ ความอดทน ๔) จาคะ คือ ความเสียสละ

๑.๕.๒ **ประยุกต์** หมายถึง การนำความรู้มาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์

๑.๕.๓ **บุคลากร** หมายถึง ผู้บริหาร หัวหน้าฝ่าย หัวหน้างาน และบุคลากรสำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๑.๖. ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ หนังสือ

พระพรหมคุณาภรณ์^{๑๐} ฆราวาสธรรม แปลว่า หลักธรรมสำคัญสำหรับการครองเรือน หรือหลักธรรมสำหรับฆราวาสนั่นเอง ตรงไปตรงมา ฆราวาสธรรม ก็คือธรรมสำหรับฆราวาส

ฆราวาสในที่นี้ไม่ได้หมายถึงบุคคล แต่แปลว่าการครองเรือน ธรรมะสำหรับการครองเรือน และไม่ใช่เฉพาะคู่ครอง ชาวบ้านทุกคนต้องใช้ทั้งนั้น โดยเฉพาะก็เริ่มจากผู้ที่มีชีวิตร่วมกัน ซึ่งท่านแสดงไว้ ๔ ข้อ คือ

๑) สัจจะ แปลว่า ความจริง พระพุทธเจ้าเริ่มด้วยความจริงก่อน

๒) ทมะ แปลตามตัวว่าการฝึก การฝึก หมายถึงการทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้า หรือการพัฒนานั่นเอง เพราะคนเราจะมี ความเจริญก้าวหน้าได้จะต้องมีการฝึก

๓) ขันติ แปลว่าความอดทน ซึ่งแสดงถึงความเข้มแข็ง ความอดทนที่แสดงออกในทางรูปธรรม ก็คือ ความทนทาน หรือแข็งแรง ทนทาน นั่นเอง

๔) จาคะ แปลว่า ความเสียสละ คือความสามารถสละความสุขของตนเพื่อผู้อื่น สำหรับคู่ครองก็หมายถึง สามารถสละความสุขของตนเพื่อคู่ครองได้ หรือเรียกว่า น้ำใจ นั่นเอง

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์, ครองเรือน ครองรัก จักเลิศแท้ ด้วยครองธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (ดร.นิเชต สุนทรพิทักษ์ พิมพ์เป็นธรรมทาน, ๒๕๔๙).

ความสุขของเราเพื่อผู้อื่นได้ก็คือเรามีน้ำใจ พอพูดว่ามีน้ำใจ ก็จะทำให้รู้สึกหนักแน่น และมีความรู้สึกในทางที่ดีงามยิ่งขึ้น

ธรรม ๔ ข้อนี้แหละเป็นหลักสำคัญ แม้แต่ยังไม่มีธรรมข้ออื่นเลยมีเพียง ๔ ข้อนี้ก็พอที่จะทำให้ชีวิตคู่ครองดำรงอยู่ได้ด้วยดี

พุทธทาสภิกขุ^{๑๑} ได้กล่าวว่า การทำงานคือ ความสุขของมนุษย์ ถ้าเราไม่ทำหน้าที่ ไม่มีธรรมะเราก็ตาย ถ้าเราอยากจะมีความสุข เราก็ต้องทำหน้าที่ให้ถูกต้อง คือ มีธรรมะประเภทที่ทำให้มีความสุข กฎเกณฑ์ตายตัวของธรรมชาติเรียกว่า “กฎอิทัปปัจจยตา” คำว่า อิทัปปัจจยตานั่น เป็นกฎวิทยาศาสตร์ของธรรมชาติ ที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา พุทธศาสนาเป็นศาสนาอย่างวิทยาศาสตร์ก็เพราะว่ามีเรื่องอิทัปปัจจยตา มีใจความว่า เพราะมีสิ่งนี้เป็นต้นเหตุเป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น

ความสุขที่แท้จริงนั้น มันมาจากการทำการงานที่ถูกต้อง และแท้จริง จงทำการงานให้ถูกต้อง และให้แท้จริงทุกการงานที่ทำ ตื่นขึ้นมาทำอะไรไปดูเถอะ ตื่นขึ้นมาว่า โอ้ ถูกต้องแล้วนอนคืนหนึ่งนี้ถูกต้องแล้ว พักผ่อนถูกต้องแล้วก็พอใจ ไปล้างหน้าก็มีสติ ว่า เออ มันถูกต้องแล้วที่ต้องล้างหน้าแล้วก็พอใจ เตรียมตัวไปทำงาน ถูกต้อง และพอใจ เดินทางไปทำงาน ถ้าต้องเดินไปด้วยเท้าก็ทุกฝีก้าวถูกต้องและพอใจ ถูกต้อง และพอใจ ทุกก้าวเท้าที่ย่างไปทำงาน ถ้าไปด้วยยานพาหนะก็ถูกต้องและพอใจ ไปออฟฟิศแล้วก็ลงมือทำงาน ก็ถูกต้อง และพอใจ ความสุขนี้ต้องมาจากความพอใจ ถ้าไม่มีความพอใจก็จะเป็นความสุข ความพอใจทำให้เกิดความสุข

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๑๒} ได้ให้คำจำกัดความไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมว่า “ฆราวาสธรรม ๔” หมายถึง ธรรมสำหรับฆราวาส ธรรมสำหรับการครองเรือน หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ประกอบด้วย

๑. สัจจะ ความซื่อสัตย์ ซื่อตรง พูดจริง ทำจริง จริใจต่อกัน เป็นหลักสำคัญที่จะให้เกิดความไว้วางใจ และไมตรีจิต สนิทต่อกัน ขาดสัจจะเมื่อใดย่อมเป็นเหตุให้เกิดความระแวง แคลงใจกัน เป็นจุดเริ่มต้นแห่งความริ้วฉาน ซึ่งยากนักที่จะประสานให้คืนดีได้ดังเดิม

๒. ทมะ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว ฝึกหัดตัดสินใจ ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา การรู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ข่มใจระงับความรู้สึกต่อเหตุ บกพร่องของกันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตน แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับนิสัย และอัธยาศัยให้กลมกลืนประสานเข้าหากันได้ ไม่เป็นคนถือด้านเอาแต่ใจ และอารมณ์ของตน คนที่ขาดธรรมข้อนี้ ย่อมปล่อยให้ข้อ

^{๑๑} พุทธทาสภิกขุ, **ความสุขแท้ที่มีอยู่แต่ในงาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เมธทรายพรินต์, ๒๕๕๔).

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

แตกต่างปลีกย่อยทางอุปนิสัย และการอบรม กลายเป็นเหตุแตกแยกสามัคคี ใหญ่โต จนไม่สามารถแก้ไขได้

๓. ขันติ ความอดทน อดกลั้น ต่อความหนัก และความร้ายแรงทั้งหลาย ตั้งหน้าทำหน้าทีการทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย นอกจากมีข้อแตกต่างขัดแย้งทางอุปนิสัย การอบรม และยังจะต้องมีความอดทนต่อความลำบาก ตรากตรำ และเรื่องหนักใจต่าง ๆ ในการประกอบกิจการงานอาชีพ เป็นต้น มีสติอดกลั้นคิดอุบายใช้ปัญญาหาทางแก้ไขเหตุการณ์ให้ลุล่วงไปด้วยดี

๔. จาคะ ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบาย และผลประโยชน์ส่วนตนให้ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมที่จะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว ความเผื่อแผ่ แบ่งปัน ตลอดถึงความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน จะต้องรู้จักความเป็นผู้ให้ด้วย และยังหมายถึงการให้น้ำใจแก่กัน การแสดงน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน ตลอดจนการเสียสละความพอใจและความสุขส่วนตัวได้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๓๓} กล่าวว่า คนปัจจุบันจำนวนมากมายมองชีวิตเป็นการต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ เกิดเป็นฝ่ายนายจ้างกับลูกจ้าง รัฐบาลกับราษฎร คนมีกับคนจน และแม้แต่หญิงกับชาย หรือ ลูกกับพ่อแม่ คนถือเอาทรัพย์ และอำนาจเป็นจุดหมายของชีวิต สังคมก็เป็นสนามต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวที่ขัดกัน เราก็เลยเที่ยวหาจริยธรรมสำหรับปกป้องผลประโยชน์เหล่านั้น นี่คือน จริยธรรมเชิงลบ กล่าวคือ สังคมยึดหลักผลประโยชน์แบบเห็นแก่ตัว โดยถือสิทธิ์แต่ละคนที่จะแสวงหาความสุขแล้วเราก็เลยต้องหาจริยธรรม ดังเช่น สิทธิมนุษยชนมากอยปกป้องกัน และกัน หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็น “จริยธรรมเชิงบวก” ประโยชน์สุขคือจุดหมาย หาใช่ทรัพย์ และอำนาจไม่ พระพุทธศาสนาถือว่า สังคมเป็นสื่อกลางที่ช่วยให้ทุกคนมีโอกาสเท่าเทียมกันที่จะพัฒนาตนเอง พุทธธรรมจึงเป็นธรรมที่มุ่งสำหรับคนทุกคน และครอบคลุมสังคมทั้งหมด

พระมหาดวงจันทร์ คุดตาสีโล, ดร.^{๓๔} กล่าวว่า การดำเนินชีวิตให้เกิดสุข “งานสำเร็จผล คนสำราญจิต” ต้องประกอบด้วย ๓ ประสาน ทั้งส่วนตน ผู้คน และการทำงาน คือ “ครองตนด้วยธรรม ครองคนด้วยทน ครองงานด้วยสติ และปัญญา” ครองคน ครองงาน ฐานสำคัญคือครองตนให้มีคุณธรรม ตนมีคุณธรรมชวนคนทำงานอะไรเขาก็ทำ ตนไม่มีคุณธรรมชวนคนทำงานอะไรเขาก็ไม่ยอมทำ ครองตนให้มีคุณธรรมย่อมนำชีวิตให้ประสบสุขสำราญ งานสำเร็จ

^{๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *ภาวะผู้นำ*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทบุ๊คไทม์, ๒๕๔๙).

^{๓๔} พระมหาดวงจันทร์ คุดตาสีโล, ดร., *เขียนคมความคิด*, (เชียงใหม่ : กองทุนการศึกษาวัดพันแหวน, ๒๕๕๗).

พระอาจารย์ทูล ขิปฺปณโณ^{๑๕} กล่าวว่า คนทุกคนในสังคมนี้ ล้วนต่างต้องการความสุข ความสบายด้วยกันทุกคน โดยปกติแล้วคนทุกคนมีความต้องการเหมือนกัน คือ ต้องการอยู่ในองค์กร อย่างมีความสุข ไม่ต้องการจะมีปัญหากระทบกระทั่งกับผู้อื่น ถ้าทุกคนรู้จักปฏิบัติตนให้ถูกต้องต่อ ผู้อื่นและต่อตนเอง

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี,^{๑๖} กล่าวว่า มีคนจำนวนไม่น้อยเข้าใจผิด คิดว่า การทำมาหากินกับการปฏิบัติธรรมเป็นสิ่งที่ไปด้วยกันได้ ธรรมอยู่ส่วนธรรม งานอยู่ส่วนงาน ดังที่นักคิดบางคน บอกว่า “โลกของการทำงานกับโลกของการปฏิบัติธรรม” นั้นเป็น “เส้นขนาน” ที่ไม่มีวันมาบรรจบ ซึ่งกันและกัน นี่คือ ตัวอย่างของความเข้าใจผิดเกี่ยวกับธรรมะ ว่าแยกต่างออกไปจากชีวิตประจำวัน คนที่เข้าใจผิดเหล่านี้คิดว่า ธรรมะเหมาะสำหรับคนสละโลก หรือเหมาะสำหรับคนแก่ที่ไม่เอาอะไรกับใครแล้ว ส่วนคนที่กำลังอยู่ในวัยสร้างเนื้อสร้างตัวนั้น ไม่ควรจะมายุ่งกับธรรมะ พอเข้าใจผิดอย่างนี้ พวกเขา ก็ทำมาหากินไปโดยไม่สนใจธรรมะ พอหันหลังให้ธรรมะ การทำมาหากินเลยกลายเป็นการทำมาหากินกรรม คือ ยิ่งทำก็ยิ่งทุกข์ยิ่งใกล้เข้าคุกเข้าไปทุกที เพราะพยายามทำทุกวิถีให้ตัวเองรวย โดยไม่สนใจวิธีการว่าจะชอบธรรมหรือไม่ชอบธรรม

๑.๖.๒ บทความ

พระทอง จิตฺปณโณ (บุตรดี)^{๑๗} กล่าวว่า ในทางพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติสำหรับนักบริหารหรือนักปกครองที่มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองหมู่คณะ บริหารกิจการของหมู่คณะหรือประเทศชาติไว้อย่างมากมาย เพื่อให้ผู้ปกครองหรือผู้บริหารนั้นได้ใช้อำนาจหน้าที่ เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนและประเทศชาติอย่างแท้จริง พระพุทธเจ้าทรงเน้นถึงความสำคัญของผู้ปกครองหรือผู้บริหารเป็นอย่างมาก จะต้องประพฤติให้เป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่นหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ฉะนั้นหลักในการบริหารตามแนวพุทธศาสนาสามารถสรุปลงได้ ๓ ประการ คือ

๑. การบริหารตน เป็นหลักการที่ว่าผู้บริหารที่ดี ต้องสามารถบริหารควบคุมตนเองให้ดีเสียก่อน จึงจะสามารถบริหารคนอื่นได้ดี

๒. บริหารคน เมื่อผู้บริหารสามารถบริหารตนได้ดีแล้ว ก็จะพัฒนาไปสู่การบริหารบุคคลหรือผู้ใต้บังคับบัญชา

๓. บริหารงาน คนกับงานเป็นสิ่งที่คู่กัน ถ้านักบริหารสามารถจัดการกับตนเอง คนได้ดี ก็จะนำไปสู่ความสำเร็จของการบริหารงานอย่างแน่นอน หลักธรรมสำคัญที่ผู้บริหารหรือผู้ที่เตรียมตัว

^{๑๕} พระอาจารย์ทูล ขิปฺปณโณ, **ปัญญาอบรมใจ**, (กรุงเทพมหานคร: ป.สัมพันธพาณิชย์, ๒๕๕๔).

^{๑๖} พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, “คิด เขียน เปลี่ยนโลก”, พิมพ์ครั้งที่ ๑ มกราคม ๒๕๕๙, หน้า ๕,

^{๑๗} พระทอง จิตฺปณโณ (บุตรดี), “ธรรมะบริหาร: ธรรมาภิบาลป้องกันทุจริตองค์กรราชการไทย”, **พุทธจักร**, ปีที่ ๖๙ ฉบับที่ ๑๑ (พฤศจิกายน ๒๕๕๘).

เพื่อเป็นผู้บริหารควรจะพัฒนาทั้ง ๓ ด้าน คือ พัฒนาดน พัฒนาคณ และพัฒนางาน เพราะการพัฒนาทั้ง ๓ ด้านนั้น จะสร้างความสุขให้แก่ตนเองและสังคม

แก้ว ขิตตะขบ^{๑๘} ได้สรุปหลักขรวาสธรรมทั้ง ๔ ประการ สรุปเป็นคำคล้องจองเพื่อให้จำง่ายว่า “จริงใจ ผีกลน ทนได้ ให้ปัน” ซึ่งเป็นหลักธรรมโดยตรงของขรวาสผู้ครองเรือน และเป็นหลักธรรมที่จำเป็นในการครองชีวิตคู่อยู่ร่วมกัน เป็นหลักธรรมช่วยควบคุมให้บุคคลในตระกูลมีความสมานสามัคคีกลมเกลียวกัน ทำให้ชีวิตคู่ของผู้ครองเรือนมีความสงบสุขร่มเย็นตามสมควรแก่ขรวาสวิสัย ดังนั้น ผู้ครองเรือนจึงจำเป็นต้องตระหนักรู้และจำต้องสร้างสรรคให้เกิดขึ้นในจิตใจตนเป็นประจำ ทั้งนี้ยังได้กล่าวถึงประโยชน์และคุณค่าทางจริยธรรมของขรวาสธรรมมีดังนี้

หลักสัจจะ เป็นเหตุให้เป็นคนที่ไวใจได้ ไม่ทำให้เกิดความหวาดระแวงต่อกัน เป็นคนพูดจริง ทำจริง ไม่โลเล ซึ่งเป็นเหตุให้มีความก้าวหน้าในชีวิตการงาน มีคนเชื่อถือยำเกรง ได้รับเกียรติและผลสำเร็จในการงานอย่างดีเลิศ

หลักทมะ เป็นเหตุให้อยู่กันด้วยความราบรื่น ไม่กระทบกระทั่งกัน มีความใจเย็น มีความสามารถในการทำงาน ยับยั้งตัวเอง ช่มใจตัวเองได้เมื่อจะทำผิด ไม่พูดผิดทำผิดเพราะอารมณ์ชั่ววูบ สามารถปรับปรุงพิจารณาตนเองตลอดเวลา มีมิตรภาพกับบุคคลทั่วไป ไม่มีเวรร้ายกับใครๆ เพราะการทะเลาะถกเถียงกัน เป็นต้น

หลักขันติ เป็นเหตุให้ปฏิบัติหน้าที่ของตนได้ผลดี ไม่ก่อความรังเกียจให้แก่ผู้ใกล้ชิดหาทรัพย์สมบัติได้ เป็นเหตุให้การครองเรือนมีหลักประกันด้านทรัพย์สินมั่นคง ไม่ทำผิดเพราะทนต่อความอยากไม่ได้

หลักจาคะ เป็นเหตุให้มีใจกว้าง ไม่คับแคบ ไม่เห็นแก่ตัว มีอภัยยาศัยดีงาม โอบอ้อมอารี มีจิตใจเอื้อเฟื้อเป็นสุขเมื่อมีโอกาสได้ช่วยเหลือผู้อื่น มีความเป็นอยู่ในครอบครัวอบอุ่น ซึ่งเป็นเหตุให้รักษาน้ำใจของคู่ครองไว้ได้

ทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นเหตุให้การครองเรือนเป็นไปด้วยความราบรื่น ไม่มีปากมีเสียงกันในครอบครัว และมีความเจริญก้าวหน้าการดำเนินชีวิต ทั้งทางด้านการงาน การเงิน เศรษฐกิจและสังคม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ^{๑๙} ทรงมีพระราชดำรัสในพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า เมื่อวันที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๕ ความว่า กระบวนกรวิเคราะห์และปฏิบัติตามแนวพระบรมราโชวาทเรื่องคุณธรรม ๔ ประการ ได้แก่ “คุณธรรมที่ทุกคนควรจะศึกษาและน้อมนำมาปฏิบัติ มีอยู่สี่ประการประการแรก คือ การรักษาความสัจ ความจริงใจต่อตัวเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ และเป็นธรรม ประการที่สอง คือ การรู้จักข่มใจ

^{๑๘} แก้ว ขิตตะขบ, “พุทธธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ”, **ธรรมลีลา**, ฉบับที่ ๑๔๖ (กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖).

^{๑๙} พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, “คุณธรรม ๔ ประการ” พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยคราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี, **มติชน**, ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๑๐๓๑ (๒๔ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๔๙).

ตนเอง ฝึกใจตนเอง ให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัจความดีนั้นประการที่สาม คือ การอดทน อดกลั้น และอดออมที่จะไม่ประพฤติก่อความสัจสุจริต ไม่ว่าด้วยเหตุประการใด ประการที่สี่ คือ การรู้จัก ระวังความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ ของบ้านเมือง คุณธรรมสี่ประการนี้ ถ้าแต่ละคนพยายามปลูกฝังและบำรุงให้เจริญงอกงามขึ้น โดยทั่วกันแล้ว จะช่วยให้ประเทศชาติบังเกิดความสุข ความร่มเย็น และมีโอกาสที่จะปรับปรุงพัฒนา ให้มั่นคงก้าวหน้าต่อไปได้ดังประสงค์” ซึ่งพระบรมราโชวาทเรื่องคุณธรรม ๔ ประการนี้ สอดคล้อง กับหลักพุทธธรรมในเรื่อง ฆราวาสธรรม ๔ คือ

๑. สัจจะ มีความจริงใจต่อตนเองที่จะรักษาสัจจะที่ให้ไว้กับตน
๒. ทมะ การรู้จักข่มใจตนเองที่จะปฏิบัติตามสัจจะที่กำหนด
๓. ขันติ มีความอดทนอดกลั้นที่จะปฏิบัติตามสัจจะนั้นให้สำเร็จลุล่วง
๔. จาคะ การสละความชั่วความทุจริตตามสัจจะนั้นๆ

มีหน่วยราชการหลายหน่วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระทรวงมหาดไทย และสำนักงาน คณะกรรมการ ข้าราชการ พลเรือน (กพ.) ได้นำพระบรมราโชวาทเรื่องคุณธรรม ๔ ประการนี้ ไปเผยแพร่เพื่อเป็นแนวทางให้ประชาชนทั่วไป และข้าราชการยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ แต่เนื่องจากขาด กระบวนการฝึกฝน อบรม เพื่อให้เข้าใจหลักการวิเคราะห์ และการประพฤติปฏิบัติตามแนวพระบรม ราโชวาท เรื่องคุณธรรม ๔ ประการดังกล่าวอย่างเป็นกระบวนการที่ครบวงจร จึงไม่ประสบผลสำเร็จ ในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของสังคมไทยมากนัก อันที่จริงคุณธรรม ๔ ประการนี้ ไม่ใช่หลักการ ประพฤติปฏิบัติจริยธรรม ๔ เรื่องที่แยกเป็นอิสระจากกัน แต่เป็นชุดของกระบวนการชุดหนึ่งที่ ประกอบด้วยขั้นตอนของการพัฒนาการ ๔ ขั้นตอน ซึ่งมีพลังที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาต่างๆ ทั้งในระดับ ชีวิตปัจเจกบุคคลและสังคมส่วนรวมคล้ายคลึงกับกระบวนการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ (Scientific method) ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญต่างๆ เช่น การสังเกตปรากฏการณ์ การ ตั้งสมมติฐานเพื่ออธิบายสาเหตุของปรากฏการณ์นั้นๆ การพิสูจน์สมมติฐานตามที่ตั้งไว้ การสรุปผล การพิสูจน์เพื่อสร้างเป็นทฤษฎีทั่วไป เป็นต้น แต่การจะปลูกฝังให้เข้าใจถึงแก่นสารแห่งกระบวนการ ดังกล่าว จนสามารถนำไปใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติได้นั้นไม่ใช่เรื่องง่าย แต่เมื่อสามารถใช้ได้อย่าง ถูกต้องแล้ว เครื่องมือทางปัญญานี้ ก็แสดงศักยภาพอันไพศาลที่นำมามนุษย์ไปสู่การค้นพบความรู้ทาง วิทยาศาสตร์ รวมทั้งศาสตร์ (Sciences) แขนงต่างๆ ที่กลายเป็นพลังในการพลิกโฉมของโลกให้พัฒนา เปลี่ยนแปลงจากในอดีตอย่างสิ้นเชิง

๑.๖.๓ สืออเล็กทรอนิกส์

ธ.ธรรมรักษ์^{๒๐} กล่าวไว้ว่า หลักขราวาสธรรม ๔ จะสอนให้คนเรารู้จักการดำเนินชีวิตในโลกอย่างผู้ประสบความสำเร็จ ประกอบด้วยธรรมะ ๔ ประการ คือ สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ ในพระไตรปิฎกบันทึกว่า พระพุทธองค์ทรงให้เหล่าสาวกของพระองค์ไปถามผู้รู้ท่านอื่นๆ ว่า มีสิ่งใดในโลกนี้ที่สร้างเกียรติยศให้คนเราได้เท่ากับการมี "สัจจะ" หรือไม่ มีสิ่งใดในโลกนี้ที่สร้างปัญญาให้คนเราได้เท่ากับการมี "ทมะ" หรือไม่ มีสิ่งใดในโลกนี้ที่สร้างทรัพย์สมบัติให้คนเราได้เท่ากับการมี "ขันติ" หรือไม่ และมีสิ่งใดในโลกนี้ที่สร้างหมู่มิตรให้คนเราได้เท่ากับการมี "จาคะ" หรือไม่ ซึ่งการที่พระพุทธองค์ทรงให้สาวกของพระองค์ไปถามผู้รู้อื่นๆ อย่างนี้ ก็เป็นเครื่องยืนยันอย่างยิ่งยวดว่า ไม่มีธรรมะใดๆ ที่จะใช้สร้างตัวให้ประสบความสำเร็จได้ยิ่งกว่าธรรมะอันประเสริฐ ๔ ประการนี้ ดังนั้นแล้ว หากบุคคลต้องการที่จะประสบความสำเร็จทั้งในชีวิต การงาน ตำแหน่ง ฐานะ และความรัก เขาผู้นั้นต้องสร้าง สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะให้เกิดขึ้นกับตน ตามหลักขราวาสธรรม ๔ ยิ่งถ้าสร้างและพัฒนาตัวเองจนเป็นคุณสมบัติขั้นพื้นฐานประจำตนได้นั้น ก็จะทำให้สามารถสร้างเกียรติยศ สร้างปัญญา สร้างทรัพย์สมบัติ และสร้างหมู่ญาติมิตรให้เกิดขึ้นได้สำเร็จด้วยกำลังความเพียรของตน

มหาบ้านดอน^{๒๑} ได้กล่าวว่า การบริหารงานเป็นเรื่องสำคัญเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์อยู่ในตัว หมายความว่า ผู้บริหารต้องมีศาสตร์คือ ความรู้เกี่ยวกับการบริหารงาน เช่น หลักขราวาสธรรมนี้ ถือว่าเป็นศาสตร์แห่งการบริหารงาน ส่วนศิลปะในการบริหารนั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละคน บางคนใช้หลัก สัจจะ เหมือนกัน แต่วิธีการอาจจะเหมือนกัน แต่ศาสตร์และศิลป์ทั้งสองอย่างนี้ต้องดำเนินไปด้วยกันจึงจะทำให้การบริหารงานประสบความสำเร็จ อุปมาเหมือนกับมีข้าวและกับข้าวแล้ว ถ้าไม่รู้จักรับประทานมาปรุงเป็นอาหารก็ไม่เกิดประโยชน์แก่เจ้าของ และไม่ทำให้แก้ปัญหาคือความหิวของตนให้หายไปได้ การมีความรู้ก็เหมือนกับมีข้าวและกับข้าว การนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานเปรียบเหมือนการนำข้าวและกับข้าวมาปรุงเป็นอาหารแล้วรับประทานทำให้อิ่มและหายจากความหิวได้ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานมีหลายหมวด แต่หลักขราวาสธรรมนี้เป็นหลักธรรมหนึ่งที่ผู้ครองเรือนสามารถนำมาเป็นแนวทางในการบริหารงานในครอบครัวและองค์กรที่จะทำให้ได้รับประโยชน์อย่างยิ่งใหญ่ตามหลักฐานตัวอย่างที่ได้ศึกษามานี้

^{๒๐} ธ.ธรรมรักษ์, **หลักขราวาสธรรม ๔ ปฏิบัติตนได้ดี สมหวังในรักดังตั้งใจ**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://torthammarak.wordpress.com>[๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๘].

^{๒๑} มหาบ้านดอน, **การบริหารงานตามหลักขราวาสธรรมในพุทธศาสนา**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.oknation.net/>[๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๘].

สนุกจิต^{๒๒} ได้อธิบายถึงหลักพรหมวิหารธรรม ๔ ที่เป็นคำสอนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นหลักธรรมที่พระองค์ทรงมอบสำหรับผู้ครองเรือนได้ปฏิบัติ เพื่อเสริมให้มีความสุขในชีวิตยิ่งขึ้น ประกอบด้วยหลักธรรม ๔ ข้อ ได้แก่ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ กล่าวคือ

๑) **สัจจะ** คือ ความซื่อสัตย์ ความจริงใจต่อบุคคลที่รัก การคบหาสมาคมระหว่างบุคคลในสังคมไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใด จำต้องมีหลักธรรมสัจจะขื่อนี้อยู่ด้วยเสมอ เพราะการแสดงออกซึ่งความซื่อสัตย์และความจริงใจต่อบุคคลที่เรารู้จักถือเป็นรากฐานที่สำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งจะส่งผลว่าความสัมพันธ์ดังกล่าว จะสามารถสานต่อในระยะยาวต่อไปอีกได้หรือไม่ สำหรับคนที่มีความรัก การมีความซื่อสัตย์และความจริงใจให้แก่กันก็ย่อมจะทำให้เกิดความไว้วางใจ ความเชื่อใจระหว่างตนทั้งคู่ หากบุคคลใดขาดสัจจะต่อคนรัก ย่อมเป็นเหตุให้เกิดความหวาดระแวง แคลงใจกันเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความริวฉวน ซึ่งยากนักที่จะประสานให้คืนดีได้ดังเดิม ดังนั้นจึงไม่แปลกที่คนหลายคนได้ให้นิยามความรักว่า คือความจริงใจให้แก่กันนั้น เพราะเป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานที่บุคคลที่รักกันพึงมีให้แก่กันเป็นอันดับแรก หรืออาจกล่าวได้ว่า สัจจะ เป็นหลักธรรมพื้นฐาน สำหรับทุกคนที่มีความรัก พึงจะระลึกและปฏิบัติอยู่เสมอ

๒) **ทมะ** คือ การรู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ การข่มใจ การปรับตัว การอยู่ร่วมกันในสังคม หรืออยู่กับคนที่เรารักนั้น เป็นเรื่องที่ต้องปรับตัวเข้าหากัน เนื่องจากแต่ละคนต่างมาจากพื้นฐานชีวิต และประสบการณ์ชีวิตที่แตกต่างกันออกไป จึงไม่มีใครที่สามารถเป็นได้ทุกอย่างตามที่ใจของเราคิด และเช่นเดียวกัน ตัวเราเองก็อาจไม่สามารถที่จะเป็นไปได้อย่างดังที่คนอื่นต้องการ หลักธรรมในข้อ ทมะ จึงเป็นการฝึกข่มใจระงับความรู้สึกต่อเหตุบกพร่องของกันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตน แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับนิสัยและอัธยาศัยให้กลมกลืนประสานเข้าหากันได้ ไม่เป็นคนถือด้านเอาแต่ใจและอารมณ์ของตน เพื่อที่จะทำให้เรายอมรับในจุดเด่น และข้อบกพร่องของตัวบุคคลรอบข้าง หลักธรรม ทมะ เป็นหลักธรรมที่เน้นในเรื่องของการใช้ปัญญาในการตัดสินใจ ควบคุมจิตใจ ในการทำความเข้าใจคนที่เรารัก จึงแสดงให้เห็นได้ชัดว่า หลักทมะ มีความสำคัญต่อการใช้ชีวิตร่วมกับคนที่รักอย่างไร

๓) **ขันติ** คือ ความอดทน อดกลั้น การใช้ชีวิตคู่อยู่ด้วยกันนอกจากจะต้องมีความซื่อสัตย์ ความจริงใจ และความเข้าใจกันแล้ว จะต้องมีความอดทนอดกลั้น เพราะการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันนอกจากจะมีข้อขัดแย้งแตกต่างทางด้านอุปนิสัยการอบรมประสบการณ์เดิม บางคนอาจมีเหตุล่อลวงเกินรุนแรง ซึ่งอาจเป็นซึ่งอาจจะเป็นถ้อยคำหรือกิริยาอาการ จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม หลักขันติแตกต่างจากหลักทมะตรงที่มุ่งให้เกิดความอดทนโดยเน้นที่ร่างกาย ที่อดทนต่อความยากลำบากกับ

^{๒๒} สนุกจิต, พรหมวิหารธรรม ๔ นิยามความรักในพุทธศาสนา, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.oknation.net/blog/chonnakan> [๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๘].

คนที่เรารัก เพราะในการใช้ชีวิตร่วมกับคนที่เรารัก อาจต้องพบเจอกับความลำบากตรากตรำ และเรื่องหนักใจต่างๆ ในการประกอบการทำงานอาชีพเป็นต้น ดังนั้นการร่วมหัวจมท้ายที่จะอดทนเผชิญและฟันฝ่าต่อความยากลำบากด้วยกัน ถือว่าเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความรักของคนทั้งสอง โดยเฉพาะเมื่อเกิดภัยพิบัติ ความตกต่ำคับขันจะต้องมีสติอดกลั้น คิดอุบายใช้ปัญญาหาทางแก้ไข และมีความอดทนเพียรพยายามเป็นกำลังใจซึ่งกันและกัน ก็จะสามารถผ่านพ้นเหตุการณ์ที่ร้ายไปด้วยกันได้ แต่หากชีวิตของคู่ครองที่ขาดความอดทน ย่อมไม่อาจประคับประคองพากันให้รอดพ้นเหตุร้ายต่างๆ หากใครเคยนิยามความรักของตนเองไว้ว่า คือการอยู่เคียงข้างกันไม่ว่าในเวลาที่ดีหรือทุกข์ นั่นก็หมายความว่า คุณกำลังพูดถึงขั้นศีลธรรมที่คนรัก จะต้องยึดเป็นข้อปฏิบัติประจำใจ

๔) **จาคะ** คือ ความเสียสละ ความเผื่อแผ่ แบ่งปันความว่า เป็นผู้จิตใจกว้างขวาง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละ ไม่คับแคบเห็นแก่ตัว ชีวิตครอบครัวที่ขาดจาคะ เสมือนการลงทุนที่ปราศจากผลกำไรมาเพิ่มเติม ส่วนที่มีมาแต่เดิมก็คงที่หรือค่อยร่อยหรอพร่องไป หรือเหมือนต้นไม้ที่ไม่ได้รับการบำรุง ก็มีแต่อบเฉา ร่วงโรย ไม่มีความสดชื่นงอกงาม ประเด็นที่เกี่ยวกับการให้ การให้ที่เรียกว่า การให้อภัย เนื่องจากบางทีการให้อภัยแก่คนที่เรารักนี้ อาจเป็นการบอกความหมาย สรุปรวมของหลักขรราวาสธรรมอีกสามข้อข้างต้นด้วย เพราะเมื่อคุณให้อภัยแก่คนที่คุณรัก นั่นเป็นการแสดงไมตรีจิต เรื่องความจริงใจของคุณ เป็นการแสดงออกถึงการยอมรับความแตกต่าง และการเข้าใจในอีกฝ่าย และคุณก็เป็นผู้ที่มีความอดทนอดกลั้นที่จะไม่ตอบโต้ และมุ่งร้ายกลับคืนพร้อมที่จะฝ่าฟันอุปสรรคด้วยกันอีกครั้ง

หลักขรราวาสธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ แม้ว่าเวลาจะผ่านพ้นมาสองพันกว่าปีแล้ว แต่หากพิจารณาดูจะพบว่าสามารถที่จะสื่อความหมายของความรักในปัจจุบันได้อย่างครอบคลุมทั้งหมด ซึ่งไม่เพียงแต่ให้เห็นถึงความหมายของรักว่าเป็นอย่างไร แต่ยังเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนให้มีความรักที่ดีด้วย ซึ่งไม่จำกัดเพียงแค่เฉพาะระหว่างคู่ครอง ๒ คนเท่านั้น แต่สามารถที่จะนำไปปฏิบัติกับทุกคนในสังคมที่เราอาศัยเพื่อที่จะทำให้สังคมที่เต็มไปด้วยความรักต่อกัน

สุวรรณี สุขแสง^{๒๓} กล่าวว่า ขรราวาสธรรม ๔ ในการดำเนินชีวิตครอบครัวให้มีความสุข มีความสำคัญต่อสังคมอย่างมาก เพราะครอบครัวมีหน้าที่สร้างสมาชิกเข้าสู่สังคม มีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตอย่างเพียงพอและเหมาะสม การดำเนินชีวิตคู่ให้มีความสุข ต้องมีหลักธรรมสำหรับการครองเรือนตามหลักขรราวาสธรรม ๔ ประการ คือ

๑. **สัจจะ** หมายถึง ความซื่อตรงต่อกัน สามิภรรยาต้องมีความจริงใจต่อกันเป็นพื้นฐานของชีวิตรัก ต้องไม่ประพฤติตนเป็นคนไม่ซื่อสัตย์ มีความจริงใจต่อกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

^{๒๓} สุวรรณี สุขแสง, **มนุษย์สัมพันธ์ในการทำงาน**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://3000-1606.blogspot.com/> [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

๒. ทมะ หมายถึง การรู้จักข่มใจของตน หรือการควบคุมอารมณ์ เมื่อเกิดเรื่องกระทบกระทั่งภายในครอบครัว

๓. ขันติ หมายถึง ความอดทน ซึ่งเมื่อเผชิญปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นต้องมีใจเข้มแข็ง หนักแน่น อีกทั้งต้องอดทนต่อความยากลำบากในการทำงานประกอบอาชีพ ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากจนประสบความสำเร็จในการทำงาน

๔. จาคะ หมายถึง การสละซึ่งสิ่งของแก่คนที่ควรให้ การใช้ชีวิตร่วมกัน ต้องเป็นผู้ที่มีจิตใจที่ดี มีความเสียสละ เอื้ออารีต่อคนในครอบครัว สามารถสละความสุขส่วนตัวให้แก่ครอบครัวได้

๑.๖.๔ งานวิจัย

กาญจนา พิมพ์สุข^{๒๔} ได้ศึกษาเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักสราณียธรรม ๖ ในการบริหารสถานศึกษาของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาขอนแก่น เขต ๑” ผลการศึกษาวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสถานศึกษา คือ หลักสราณียธรรม ๖ หลักธรรมสำหรับการเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นในสังคม อันจะนำมาซึ่งความสุข ความสันติ ความมั่นคง และความเจริญก้าวหน้า ได้แก่ เมตตา มโนกรรม การคิดดี เมตตาวจีกรรม การพูดแต่สิ่งที่ดีงาม เมตตากายกรรม การทำความดีต่อกัน สาธารณโภคี การรู้จักแบ่งปันผลประโยชน์ด้วยความยุติธรรม สีสสามัญญตา การปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับหรือวินัย ทิฐีสามัญญตา มีความคิดเห็นเป็นอย่างเดียวกัน ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เพื่อได้แนวทางการบริหารสถานศึกษาโดยมีหลักพุทธธรรมเป็นพื้นฐาน

ประครอง พงษ์ชนะ^{๒๕} ได้ศึกษาเรื่อง “การบริหารงานบุคคลตามหลักฆราวาสธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต ๑” ผลการศึกษพบว่า แนวทางการบริหารงานบุคคลตามหลักฆราวาสธรรมในการบริหารสถานศึกษา ตามความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอน ควรส่งเสริมหลักฆราวาสธรรม ธรรมสำหรับครองเรือน หรือธรรมสำหรับผู้อยู่ร่วมกัน ความซื่อสัตย์ต่อกัน การฝึกตน ความอดทนอดกลั้น การเสียสละ การแบ่งปัน มีน้ำใจ คุณสมบัติของผู้ที่สามารถสร้างเกียรติยศ สร้างปัญญา สร้างทรัพย์สมบัติและสร้างหมู่ญาติมิตรให้เกิดขึ้นได้สำเร็จด้วยกำลังความเพียรของตน โดยเฉพาะนักบริหารควรปลูกฝังสัจจะให้

^{๒๔} กาญจนา พิมพ์สุข, “การประยุกต์ใช้หลักสราณียธรรม ๖ ในการบริหารสถานศึกษาของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาขอนแก่น เขต ๑”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๒๕} ประครอง พงษ์ชนะ, “การบริหารงานบุคคลตามหลักฆราวาสธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต ๑”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

เกิดขึ้นในจิตใจของตน เพื่อจะได้นำไปใช้ในการบริหารตนและบริหารคนให้ประสบความสำเร็จ การพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา เพื่อจะมีความรู้มาบริหารในครอบครัวหรือสถานศึกษาให้เจริญก้าวหน้า มีความอดทนไม่ย่อท้อ มีความเสียสละ ความแบ่งปัน การมีน้ำใจ เสียสละประโยชน์

พระครูประดิษฐ์สมณคุณ^{๒๖} ได้ศึกษาเรื่อง “การนำหลักสังคหวัตถุธรรมในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรเทศบาลตำบลจตุรพักตรพิมาน อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด” ผลการศึกษาพบว่า การนำหลักสังคหวัตถุธรรมในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรเทศบาลตำบลจตุรพักตรพิมาน อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน อยู่ในระดับมากทุกด้าน ลำดับตามค่าเฉลี่ยจากสูงไปหาต่ำ คือ ด้านสมานัตตตา ด้านทาน ด้านปิยวาจา ด้านอัตถจริยา นำหลักสังคหวัตถุธรรม โดยด้านสมานัตตตา มีการเคารพในการตัดสินใจตามมติที่ประชุมมากที่สุด รองลงมาคือ ปฏิบัติหน้าที่โดยไม่แสวงหาช่องว่างของกฎหมาย กฎระเบียบเพื่อประโยชน์แก่ตนเองหรือผู้อื่น ด้านทาน พบว่า ให้ความอนุเคราะห์ หยิบยื่นความช่วยเหลือแก่ผู้อื่นมากที่สุด รองลงมาคือ ให้ความสะดวกแก่ประชาชนที่มารับบริการเป็นอย่างดี ด้านปิยวาจา พบว่า พูดจาสุภาพ อ่อนหวาน กับประชาชนที่มาติดต่อราชการมากที่สุด รองลงมา คือ ไม่พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดหยาบ พูดเพ้อเจ้อ พูดเหลวไหล ด้านอัตถจริยา พบว่า ทำงานในหน้าที่โดยมีจิตสำนึกและหลักการในการรักษาผลประโยชน์ของทางราชการ และเอื้อประโยชน์ต่อประชาชนโดยส่วนรวมมากที่สุด รองลงมา คือ ช่วยกิจธุระ ทำหน้าที่แทนเพื่อนร่วมงานด้วยความเต็มใจ

บุญเรือง จติธมโม^{๒๗} ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนา ศึกษากรณีเฉพาะวิธีการแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้า” จากการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำคือ ผู้มีความรู้ความสามารถในการตัดสินใจในการนำพาตนเองและคณะให้ดำเนินไปในสถานการณ์หนึ่งๆ ภาวะผู้นำนั้นยังขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพเป็นตัวส่งเสริม ในพระพุทธศาสนาแสดงหลักธรรมไว้สำหรับผู้นำคือ หลักพรหมวิหาร ๔ อิทธิบาท ๔ สังคหวัตถุ ๔ ขรवासธรรม ๔ ทศพิธราชธรรม ๑๐ และจักรวรรดิวัตร ๑๒ รวมลักษณะของหลักธรรมทั้งหมดแล้วจะต้องเกื้อหนุนให้นักปกครองประสบความสำเร็จในการปกครองทั้งสิ้น

^{๒๖} พระครูประดิษฐ์สมณคุณ (สมาน จานทโต/ลือจันดา), “การนำหลักสังคหวัตถุธรรมในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรเทศบาลตำบลจตุรพักตรพิมาน อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๒๗} บุญเรือง จติธมโม “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณีแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้า”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙).

สมทบ ธิรปณโณ (รุ่งมิตรจรัสแสง)^{๒๘} ได้ศึกษาเรื่อง “แนวทางการประยุกต์ใช้หลัก ฆราวาสธรรม ๔ กับภาวะผู้นำของเยาวชนโรงเรียนหล่มสักวิทยาาคม จังหวัดเพชรบูรณ์” พบว่า การนำ หลักฆราวาสธรรม ๔ (หลักธรรมสำหรับคฤหัสถ์) มาใช้ศึกษา ภาวะผู้นำเยาวชนของโรงเรียนหล่มสัก วิทยาาคม มีความเหมาะสมทำให้นักเรียนมีความรู้เรื่องหลักธรรมที่ดีและรู้ว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควร ทำ และนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน สาเหตุ ปัญหา อุปสรรค สภาพครอบครัวเกิดความ แตกแยก ครอบครัวไม่ใส่ใจดูแล ครอบครัวเปลี่ยนบทบาทจากเดิม ความไม่เข้าใจบทบาทและหน้าที่ ของนักเรียน ไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเอง ตัดสินใจไม่ถูก ยังขาดความรับผิดชอบ ขาดการ เสียสละ อยากรู้ อยากลอง สื่อโฆษณาสิ่งยั่วยุให้เกิดการกระทำตามใจตนเอง ตามกระแสสังคม ความ สะดวกสบายทำให้เกิดความมั่งง่ายขาดความอดทน ตัวอย่างไม่ดีในสังคมมีมาก สื่อต่างๆ ถ่ายทอด ตัวอย่างที่ไม่เหมาะสม ข้อเสนอแนะแนวทางวิธีแก้ไข ผู้ปกครองผู้ใหญ่คุณครูหรือผู้ที่เกี่ยวข้องที่ รับผิดชอบต้องรู้จักเสียสละ เป็นแบบอย่างที่ดีให้รู้จักคิดและทำในสิ่งที่ถูกต้อง สร้างความรักใน โรงเรียนขึ้นและบอกหลักการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องดูแลเอาใจใส่ ครอบครัวดูแลเอาใจใส่บุตร ใช้ เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ให้ความรู้ความเข้าใจให้เด็กเยาวชนมีหน้าที่ในครอบครัว

ทิพาวดี เมฆสวรรค์^{๒๙} ได้ศึกษาเรื่อง “แนวคิดและทฤษฎีการปฏิบัติงาน” สรุปว่า หลัก ในการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ในการบริหารงาน ในการตัดสินใจใน การดำเนินการ การมีส่วนร่วม การมีความซื่อสัตย์สุจริต การยึดมั่นในหลักการ การจงรักภักดีและ กตัญญูต่อ สถาบันและประเทศชาติ มีความสามารถในการคิด ในการสื่อความทั้งการพูดและการเขียน ความสามารถในการสร้างและประสานความสัมพันธ์ที่ดี ในการทำงานในองค์การย่อมต้องการความ ซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความขยันหมั่นเพียร ตั้งอกตั้งใจทำงานของผู้ปฏิบัติงานทุกคน ขณะเดียวกัน ผู้ปฏิบัติงานก็ต้องการมีหัวหน้าที่มี ความเข้าอกเข้าใจ รู้ถึงความรู้สึกและปัญหาในการทำงานของตน ซึ่งในการทำงานกับคนหมู่มากนี้ หากไม่มีคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญและจัดได้ว่าเป็น ส่วนหนึ่งของบุคลากรในองค์การ อาจส่งผลในด้านลบต่อบุคลากรในองค์การได้ โดยปัญหาเหล่านี้มีผล ต่อการทำงานในองค์การมาก เพราะมีผลโดยตรงต่อประสิทธิภาพของการทำงานและผลงานของ องค์การ ซึ่งถ้าบุคลากรในองค์การเกิดความไม่พึงพอใจในการทำงาน หรือไม่มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อคน ในองค์การด้วยกันแล้ว ย่อมทำให้ประสิทธิภาพในการทำงานต่ำลง ส่งผลเสียต่อองค์การทำให้งาน ล่าช้าหรือเสียหายได้

^{๒๘} สมทบ ธิรปณโณ (รุ่งมิตรจรัสแสง), “ภาวะผู้นำของเยาวชนตามหลักฆราวาสธรรม ๔ : กรณีศึกษา โรงเรียนหล่มสักวิทยาาคม จังหวัดเพชรบูรณ์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๒๙} ทิพาวดี เมฆสวรรค์, *แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการปฏิบัติงาน*, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘).

เทียนพร พิมพ์ชุมเหล็ก^{๓๐} ได้ศึกษาเรื่อง “แนวคิด ธรรม ๔ ประการ ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของหน่วยกู้ภัยมูลนิธิธรรมรัศมีมณีรัตน์ จังหวัดชลบุรี” สรุปได้ว่า การนำแนวคิดธรรม ๔ ประการ ไปใช้ในการปฏิบัติงานโดยรวมของบุคลากรหน่วยกู้ภัยมูลนิธิธรรมรัศมีมณีรัตน์ จังหวัดชลบุรี ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานโดยรวมของบุคลากร โดยมีความสำคัญตามลำดับดังนี้ ๑) หลักประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคีหรือสังคหวัตถุ ๔ ๒) หลักประจำใจอย่างประเสริฐหรือพรหมวิหาร ๔ ๓) หลักที่นำไปสู่ความสำเร็จในการปฏิบัติงาน หรืออิทธิบาท ๔ ๔) หลักการครองตนหรือขรวาสธรรม ๔ ซึ่งผลที่ได้สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับองค์การที่ไม่แสวงผลกำไรต่อไป

พระครูสุตธรรมวิสุทธิ (วีระชัย จิตธมโม),^{๓๑} ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักขั้นต้นในการดำเนินชีวิตของชาวตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด” ผลการศึกษาพบว่า ขั้นต้นเป็นหลักธรรมที่กล่าวถึงความอดทนต่อสิ่งชั่วร้าย ทั้งภายในและภายนอกจิตใจ สิ่งชั่วร้ายภายใน ได้แก่ ความโลภ สิ่งชั่วร้ายภายนอก ได้แก่ คำพูดเสียดสี เป็นต้น ลักษณะของขั้นต้นจะมีลักษณะอดกลั้น ไม่ดุร้าย ไม่ก่อทุกข์ให้เกิดขึ้น มีความเบิกบานอยู่เป็นนิตย์ ขั้นต้น ๔ ประเภท คือ อดทนต่อความลำบาก อดทนต่อทุกข์เวทนา อดทนต่อความเจ็บใจ และอดทนต่ออำนาจกิเลส คือ โภคะ โภช หลง ชาวตำบลท่าม่วงได้นำหลักขั้นต้นธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิต คือ พิจารณาเห็นโทษของความโกรธที่เกิดขึ้นจากความไม่พอใจหรือขัดเคืองใจ ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็เป็นเหตุให้สร้างปัญหาหรือประพฤติดนินทาผิดศีลธรรมได้ ความอดทนเป็นหลักสำคัญที่ช่วยพัฒนาสุขภาพกายคือ ทำให้กายเป็นปกติสุข สุขภาพจิตดีขึ้น เพราะสามารถบรรเทาความโลภโกรธหลงได้ อีกทั้งยังทำให้บรรลุเป้าหมายในการดำเนินชีวิตทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม

พระครูสังฆรักษ์ธีรพงษ์ ธีรเมธี^{๓๒} ได้ศึกษาเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการแก้ไขปัญหาครอบครัวของประชาชนเขตตำบลเข้ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ” พบว่าแนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมใช้ในการแก้ไขปัญหาครอบครัวคือ หลักพรหมวิหาร ๔ ทิศ ๖

^{๓๐} เทียนพร พิมพ์ชุมเหล็ก, “แนวคิด ธรรม ๔ ประการ ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของหน่วยกู้ภัยมูลนิธิธรรมรัศมีมณีรัตน์ จังหวัดชลบุรี”, *วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ๒๕๕๒).

^{๓๑} วีระชัย จิตธมโม, “การศึกษาวิเคราะห์หลักขั้นต้นในการดำเนินชีวิตของชาวตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๓๒} พระครูสังฆรักษ์ธีรพงษ์ ธีรเมธี, “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการแก้ไขปัญหาครอบครัวของประชาชนเขตตำบลเข้ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

สังคหวัตถุ ๔ และฆราวาสธรรม ๔ ซึ่งได้ให้อธิบายเพิ่มเติมในส่วนของฆราวาสธรรม ๔ ว่า หมายถึง คุณสมบัติของผู้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตทางโลก ประกอบด้วย ธรรมะ ๔ ประการ คือ

(๑) สัจจะ หมายถึง ความซื่อสัตย์ ตรง จริ่งใจ พุดจริงทำจริง ผู้ที่มีสัจจะนั้นจะเป็นหลักประกันแห่งเกียรติคุณ มีคนเชื่อถือ และเป็นที่ไว้วางใจของทุกคน

(๒) ทมะ หมายถึง การฝึกฝนตนเอง ควบคุมจิตใจด้วยการใช้ปัญญา จะทำให้ชีวิตก้าวหน้า ประสบความสำเร็จ ทำอะไรเกิดความผิดพลาดน้อยมาก

(๓) ขันติ หมายถึง ความอดทนอดกลั้น เช่น ความอดทนต่อความยากลำบาก ความอดทนต่อความเจ็บปวด ความอดทนต่อความโกรธ ความผูกพยาบาท ความอดทนต่ออำนาจกิเลส เป็นต้น ผู้ที่มีขันตินั้น จะเป็นเครื่องประกันฐานะทางสังคมเป็นอย่างดี และจะเป็นผู้ที่มีความอดทนไม่เกิดความท้อแท้โดยง่าย

(๔) จาคะ หมายถึง ความเสียสละ ความแบ่งปัน การมีน้ำใจ เสียสละประโยชน์ส่วนตัว เพื่อผลประโยชน์โดยรวม ผู้ที่มีจาคะนั้น จะเป็นเครื่องเสริมสร้างไมตรีให้เกิดความสัมพันธ์อันดีในสังคมได้

อัมพร วงศ์โสภ^{๓๓} ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาหลักสัปปุริสธรรมในพระพุทธศาสนา” พบว่า หลักสัปปุริสธรรม ๗ ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา เป็นคุณภาพของสัตบุรุษ ผู้เป็นสัตบุรุษจะต้องมีธรรมที่ชื่อสัปปุริสธรรม ผู้นำที่ประกอบด้วยหลักธรรมตามหลักสัปปุริสธรรมคือ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้กาลเวลา รู้จักชุมชน รู้จักบุคคล

ผู้ฝึกฝนอบรมตนเองมาอย่างดีแล้ว ได้ชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐ เป็นมนุษย์ผู้มีจิตใจสูง ประกอบด้วยมนุษยธรรม เมื่อประโยชน์สมบูรณ์แล้ว ยังทำประโยชน์กับผู้อื่นด้วย เพื่อให้ตนเองและสังคมมีความสุข ดำรงชีวิตอยู่บนโลกอย่างมีคุณค่า พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงบุคคลที่มีค่า เพราะได้บำเพ็ญประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ชาวโลก

กล่าวโดยสรุปได้ว่า หลักฆราวาสธรรมเป็นหลักพุทธธรรมเพื่อลดสภาวะจิตใจของสังคม ครอบครัวยุคใหม่ ส่งเสริมคุณธรรมสำหรับผู้อยู่ร่วมกัน ผู้วิจัยจึงได้ศึกษา ค้นคว้าจากเอกสาร ตำรา และเว็บไซต์ต่างๆ ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อค้นหาหลักธรรมที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและครอบครัว มีความรักความสามัคคีต่อกัน อดทน และมีความเพียรพยายามเพื่อผลสำเร็จของกิจการงานต่างๆ

จากการศึกษาค้นคว้า ทำให้เกิดแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัย เล็งเห็นคุณค่าของหลักฆราวาสธรรม ซึ่งเป็นธรรมสำหรับครองเรือนหรือธรรมสำหรับผู้อยู่ร่วมกัน เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม

^{๓๓} อัมพร วงศ์โสภ, “การศึกษาหลักสัปปุริสธรรมในพระพุทธศาสนา” สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

อย่างมีความสุข ไม่ว่าจะเป็นสังคมครอบครัว สังคมการทำงาน สังคมเพื่อน โดยหลักฆราวาสธรรมนี้ นอกจากจะมุ่งเน้นในเรื่องความซื่อสัตย์ต่อกัน การฝึกตน ความอดทน อดกลั้น การเสียสละ การแบ่งปัน มีน้ำใจ คุณสมบัติของผู้ที่สามารถสร้างเกียรติยศ สร้างปัญญา สร้างทรัพย์สมบัติและสร้างหมู่ญาติมิตรให้เกิดขึ้นได้สำเร็จด้วยกำลังความเพียรของตนแล้ว ผู้นำครอบครัวหรือผู้นำองค์กร ควรปลูกฝังคุณธรรม หลักธรรม เพื่อนำไปใช้เป็นหลักพื้นฐานในการดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขยิ่งขึ้นไป

หลักการอยู่ร่วมกันในสังคมครอบครัว การทำงานร่วมกับผู้อื่น หรือแม้กระทั่งการอยู่ร่วมกันในสังคมก็ตาม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยหลักธรรมพื้นฐาน ซึ่งเป็นคุณลักษณะพื้นฐานของคนดี มีศีลธรรม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อดทน และเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งหากองค์กรใดมีบุคลากรที่มุ่งแต่ผลประโยชน์เข้าใส่ตัว เบียดเบียนองค์กร เบียดเบียนเพื่อนร่วมงาน ไม่ว่าจะทางกาย หรือหมายเอาทรัพย์ของผู้อื่น หรือแม้กระทั่งการใช้เวลา มาทำงานส่วนตัว นี่ก็ถือได้ว่าเป็นการเบียดเบียนองค์กรทางหนึ่งด้วยเช่นกัน คิดง่ายๆ ว่า หากบุคลากรในองค์กรมีประมาณ ๑๐๐ คน แต่ละคนมุ่งผลประโยชน์ส่วนตน คิดคดโกง องค์กรจะเติบโตได้อย่างไร มองไปถึงประเทศชาติด้วยยิ่งต้องป้องกันมิให้เกิดขึ้น แม้องค์กรเราจะเป็นองค์กรเล็กๆ ก็ตาม ปัญหาใหญ่ก็อาจจะตามมา จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษาศีลธรรมด้านความซื่อสัตย์มาใช้ในองค์กร

นอกจากจะบริหารจัดการตนเองให้มีความสุขและสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้สึที่ดีมาจกสิ่งแวดลอมที่ดี หมายถึง ครอบครัว ความเป็นอยู่ สิ่งแวดลอมจากที่บ้าน เป็นสิ่งหนึ่งที่เราจะละเลยไม่ได้ การมีพื้นฐานที่ครอบครัวหรือทางบ้านที่ดีย่อมนำมาซึ่งความสุข ความสุขของตนเอง ความสุขของคนรอบข้าง (เพื่อน หรือ กลุ่มคนทำงานด้วยกัน) แม้กระทั่งความสำเร็จของการทำงาน ทำกิจกรรมต่างๆ ก็จะมีบรรลุผลสำเร็จ ด้วยกำลังใจแรงส่งจากทางบ้าน ทางครอบครัวที่เป็นพื้นฐานทางจิตใจ นำส่งนั่นเอง ตรงกันข้าม หากสภาวะอารมณ์ขุ่นมัวมาจากทางครอบครัว ทางบ้าน ก็จะส่งผลต่อการทำงาน ส่งผลกระทบต่อผู้คนรอบข้าง (เพื่อน หรือ กลุ่มคนทำงานด้วยกัน)

๑.๗. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักฆราวาสธรรมในการทำงานของบุคลากรสำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) สัมภาษณ์ (Interview) เชิงลึก ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

๑.๗.๑. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิที่เกี่ยวข้องกับหลักฆราวาสธรรม ซึ่งเป็นธรรมสำหรับผู้ครองเรือน เป็นหลักธรรมสำหรับการแก้ไขภาวะอารมณ์ของบุคคล เพื่อการอยู่

ในสังคมครอบครัว ในที่ทำงาน โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ รวมถึงอรรถกถาฎีกา และที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๒. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิจากห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้แก่ ผลงานวิทยานิพนธ์ เอกสาร หนังสือ บทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อที่จะศึกษา

๑.๗.๓. ศึกษาปัญหา สภาพการทำงาน ในการทำงานของบุคลากรสำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อนำมาวิเคราะห์ประกอบการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการทำงานแต่ละพันธกิจ

๑.๗.๔. ออกแบบเครื่องมือในลักษณะให้แสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ทำการสัมภาษณ์กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลจำนวน ๒๒ คน เพื่อศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมาภิบาลในการทำงาน พร้อมทั้งได้ให้ผู้เชี่ยวชาญจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จำนวน ๒ ท่าน ตรวจสอบแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

๑.๗.๕. จัดให้การบรรยายเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมาภิบาล ภายใต้โครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรม หัวข้อ “ธรรมาภิบาลนำสู่ความสุขความสำเร็จ” เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ.๒๕๖๐ สถานที่จัดอบรม สำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดย พระครูสิริปริยัตยานุศาสน์, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ เมตตาเป็นวิทยากรบรรยายให้ความรู้ มีบุคลากรเข้าร่วมโครงการจำนวน ๘๓ คน ผลที่บุคลากรได้รับคือบุคลากรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมาภิบาล ทดลองฝึกปฏิบัติและสนทนากลุ่มย่อยเพื่อเสริมสร้างความรู้ นำความสุขและความสำเร็จสู่ในการทำงานร่วมกัน

๑.๗.๖. เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยบุคลากรกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารจำนวน ๔ คน หัวหน้าฝ่าย จำนวน ๕ คน หัวหน้างานจำนวน ๓ คน และบุคลากรปฏิบัติงานจำนวน ๑๐ คน ซึ่งครอบคลุมบุคลากรทุกระดับ รวมทั้งสิ้นจำนวน ๒๒ คน (จากบุคลากรทั้งหมด ๘๗ คน)

๑.๗.๗. นำผลการศึกษาและสัมภาษณ์ มาวิเคราะห์และใช้เป็นแนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมาภิบาลในการทำงานของบุคลากรสำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ

๑.๗.๘. เรียบเรียงและเสนอผลการวิจัย ผู้วิจัยจะศึกษาเนื้อหาของเอกสารโดยละเอียด รอบคอบและสอบถามนัยสำคัญของเนื้อหาอีกครั้ง พร้อมทั้งนำเสนอให้คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์พิจารณาก่อนนำมาเรียบเรียงและสรุปผลให้ข้อเสนอแนะแนวทางต่อไป

๑.๘. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ได้ทราบหลักขรรวธรรม ๔ ในพระพุทศาสนาได้อย่างถูกต้อง.

๑.๘.๒ ได้ทราบบริบทในการทำงานของสำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๑.๘.๓ ได้ทราบแนวทางการประยุกต์ใช้หลักขรรวธรรมในการทำงานของบุคลากร สำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ ได้อย่างเหมาะสมและสามารถนำไปเป็นต้นแบบแก่องค์กรอื่นๆ